

Znevýhodnění mezi znevýhodněnými? Prediktory bydlení na ubytovnách v českých sociálně vyloučených lokalitách*

VÁCLAV WALACH^{1**}, PATRIK GALETA¹, ALICA BRENDZOVÁ², PETR KUPKA¹

¹Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni

²Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Are All Disadvantaged Equal? Predictors of Living in Hostels in Czech Socially Excluded Localities

Abstract: This study explores the relationship between social exclusion and housing tenure. It seeks to identify the factors that increase the chance that inhabitants of socially excluded localities in Czechia will live in a hostel (a single room occupancy hotel). Do these factors indicate a higher intensity of social exclusion among people who live in hostels? Do hostels house the more disadvantaged segment of the disadvantaged population, such as the inhabitants of socially excluded localities? Our aim is to produce a more nuanced understanding of the different needs of the heterogeneous population of socially excluded localities, which can be used to implement socially inclusive measures. We analyse data obtained in a survey of the population of excluded localities. We apply binary logistic regression using socio-demographic and socio-economic characteristics of respondents and their households and variables measuring victimisation and respondents' risk behaviour as predictors. Along with descriptive statistics we present the results of the simple and multiple binary logistic regressions. The multiple model revealed the following predictors to be statistically significant: the share of rent in household income, household size, residential mobility, citizenship, labour status, criminal activity not punished by imprisonment, nationality/ethnicity, and property victimisation of the household. Except for the last two, these factors increase the chance of socially disadvantaged persons living in a hostel. Future research directions and the political implications of our findings are discussed in the conclusion.

Keywords: social exclusion, housing tenure, hostel, single-room occupancy hotels, residential segregation, urban marginality

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2023, Vol. 59, No. 1: 65–93

<https://doi.org/10.13060/csr.2023.002>

* Autorský kolektiv děkuje kolegům a kolegyním, kteří se na výzkumu podíleli, a především samotným obyvatelům ze sociálně vyloučených lokalit, kteří se výzkumu zúčastnili. Současně děkujeme anonymním recenzujícím za připomínky, které výrazně napomohly ke zkvalitnění studie.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Václav Walach, Ph.D., Katedra antropologie, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 214/15, 301 00 Plzeň 3 – Vnitřní Město, e-mail: vaclav.walach@gmail.com.

Úvod

Cílem studie je prozkoumat vztah sociální exkluze a typu bydlení a tím přispět k dosavadní reflexi konceptu sociálně vyloučených lokalit (SVL), používaného českým státem k zacílení veřejných politik v oblasti sociálního začleňování v případech oblastí s koncentrací nízkopříjmových a jinak znevýhodněných domácností [Toušek et al. 2018a; Hurrle et al. 2016]. Konkrétně chceme zjistit, které faktory zvyšují šanci obyvatel SVL, že budou bydlet na ubytovně, ve srovnání s vlastnickým a nájemním bydlením.

Studie má exploratorní povahu; usiluje o prvotní identifikaci statisticky významných asociací mezi sociodemografickými a jinými faktory a bydlením na ubytovně, které odrážejí různou míru sociálního vyloučení na úrovni charakteristik respondentů a jejich domácností, reprezentujících populaci SVL. Literatura o sociálním vyloučení v českém kontextu sice uvádí množství potenciálních faktorů bydlení na ubytovně, avšak žádné z nich nebyly dosud potvrzeny statistickou analýzou. Totéž platí o zahraničním bádání.

Z dostupných studií věnovaných ubytovnám v ČR [např. Lupták Burzová 2019; Konečná, Konečný 2018; Krausová, Ottová, Palatý 2016; Ort, Pospíšil, Ripka 2016; Šimíková et al. 2016; Hruška et al. 2013; Ripka 2012] žádná neanalyzovala statistická data získaná ze systematického dotazování obyvatel SVL napříč českým územím. V zahraničí rovněž převažují kvalitativní studie [např. Brandon, Silver 2015; Grant et al. 2019; Horgan 2020, 2018; Sullivan, Burke 2013]. Ty kvantitativní se zaměřovaly spíše na jiná témata, než jsou faktory bydlení na ubytovně, např. na vztah bydlení a zdraví [např. Bowen, Mitchell 2016], nebo sledovaly politické cíle, spočívající ve zmapování rozsahu bydlení na ubytovnách a deskripci základních charakteristik jejich populace k podpoře dotčených domácností [SRO Families United Collaborative 2015].

Linii politické relevance sleduje primárně také tato studie. Zodpovězením otázky „Do jaké míry jsou ubytovny v SVL typem bydlení, kde v rámci znevýhodněné populace dochází ke koncentraci těch ještě o něco více znevýhodněných?“ chceme především vytvořit empirické vědění, jež přispěje k nuancovanějšímu porozumění různým skupinám obyvatel SVL a jejich potřebám a které budou moci různí aktéři využít při realizování sociálně začleňujících opatření.

Nuancovanější porozumění klademe do opozice k homogenizujícím a stigmatizujícím představám o obyvatelích SVL, které aplikace konceptu SVL produkuje [Walach et al. 2019; Trlifajová, Hurrle 2018; Hurrle et al. 2016]. Ze studií vyplývá, že SVL jsou zejména aktéry na lokální úrovni chápány jako označení pro oblasti s vyšším zastoupením romských obyvatel a že tito aktéři vnímají SVL a jejich obyvatele jako problém. Hurrle et al. [2016] doložili, že některé prostory byly označeny za SVL výlučně na základě romské identity jejich obyvatel, což je v rozporu nejen s oficiální definicí SVL¹, ale obecně se snahou státu o upřednost-

¹ Jedná se o definici použitou při posledním celostátním mapování SVL. Podle ní označuje SVL „takovou lokalitu, kde dochází ke koncentraci více než 20 osob žijících v nevyhovu-

nění socioekonomického principu v politice sociální inkluze před tím etnickým. Podle autorů přispívá tato praxe k „negativnímu nálepkování Romů“ [Hurrle et al. 2016: 561]. Stigmatizující efekt konceptu SVL však zasahuje obyvatelstvo takto označených lokalit bez ohledu na etnickou identitu [Bjelončíková, Gojová 2016; Walach 2015].

Populace SVL netvoří homogenní celek. Stejně jako existují rozdíly mezi jednotlivými SVL [Hurrle et al. 2016; Walach, Kupka 2016; Čada 2015], také jejich obyvatelstvo je značně heterogenní. Obyvatelé SVL sice mohou být ve srovnání s populací ČR či se svými sousedy z jiných částí obcí se SVL v řadě ohledů znevýhodnění [Toušek et al. 2018a], toto znevýhodnění však nesdílí stejným způsobem a ve stejné míře. Materiální a symbolické rozdíly, související se socio-demografickými, socioekonomickými a jinými charakteristikami jednotlivců či domácností, dávají vzniknout různým potřebám. Uvědomování si těchto rozdílů a jejich mapování může být považováno za první krok na cestě za efektivním nastavením veřejných politik.

V této souvislosti studie reflektuje také politickou diskusi o bezdomovectví a sociálním bydlení, jež probíhá nejpозději od přijetí první národní *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020* v roce 2013 [Klusáček et al. 2021a; Černá 2019: 20–22; Opletalová et al. 2019; Lux, Sunega 2017]. Přes určité úspěchy na poli sociálního začleňování v oblasti bydlení zejména na lokální úrovni [viz např. Klusáček et al. 2021a: 38–51; Kocman et al. 2019] nelze podle řady zainteresovaných aktérů [Potůček et al. 2021; MPSV 2015a] považovat stávající přístup státu za optimální. Přes vládní schválení *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025* [MPSV 2015b] chybí politický zájem na řešení problému vyloučení z bydlení a konsensus na jeho prostředcích. V důsledku toho se stále nedaří přijmout zákon o sociálním, potažmo dostupném bydlení. Agendou sociálního bydlení se zabývají různé státní orgány s různou mírou odpovědnosti a různými dotačními programy, do nichž se mohou přihlásit lokální aktéři, zejména obce, nevládní neziskové organizace a církve. Jako jedna z příčin stagnace řešení problému byl identifikován „nedostatek relevantních informací o charakteru životních situací v různých podobách bytové nouze a absence bydlení, o cílových skupinách, jejich zdravotním (fyzickém, psychickém, mentálním a smyslovém) stavu, resp. zdravotním postižení“ [Šabatová et al. 2019: 183n; srov. MPSV 2015b: 9]. Naše studie se pokouší přispět ke zmírnění tohoto nedostatku se zaměřením na tu výšeč problému bezdomovectví, respektive vyloučení z bydlení (viz níže), jež pokrývá populaci SVL bydlící v domech, bytech a na ubytovnách.

Co se struktury článku týče, nejprve představíme teoretická východiska studie, vztahující se ke konceptům a výzkumu sociálního vyloučení, vyloučení z bydlení a ubytoven. V této kapitole budou rovněž identifikovány některé možné prediktory bydlení na ubytovně v kontextu SVL na základě odborné literatury. Dále budou popsána data a metody analýzy, včetně specifikování použitých

jících podmínkách (indikováno počtem příjemců příspěvku na živobytí), které obývají fyzicky či symbolicky ohraničený prostor (indikováno vnější identifikací“ [Čada 2015: 11].

proměnných. Následující kapitola prezentuje analytické výsledky, tj. deskriptivní statistiku a jednoduché a mnohonásobné logistické modely. Poté jsou výsledky diskutovány, včetně limitů provedené analýzy. V závěru se zabýváme možnými směry navazujícího výzkumu a politickými implikacemi naší studie.

Teoretická východiska: koncepty a empirie

Sociální vyloučení

Sociální exkluzi lze pro potřeby této studie definovat jako „proces (resp. průběžný výsledek procesu), během něhož jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňováni na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou jinak ostatním členům společnosti dostupné“ [Růžička, Toušek 2014: 121]. Charakter omezování či zamezování přístupu ke společenským zdrojům je relativní a relativní [Millar 2007: 2–4]. Koncept sociálního vyloučení předpokládá, že definice sociálního vyloučení se mění v čase a prostoru, přičemž se mění i jeho normativní hodnocení – v kontextu veřejných politik evropských zemí je sociální vyloučení považováno za nežádoucí [MPSV 2020].

Podle Růžičky a Luptáka [2013: 192] představuje sociální exkluze „multidimenzionální systém znevýhodnění“. Identifikovány byly různé dimenze sociálního vyloučení, zejména ekonomická, sociální, kulturní, politická, symbolická a prostorová [Růžička, Toušek 2014]. Nicméně i když koncept akcentuje horizontální formy znevýhodnění (kulturní a sociální kapitál, politická participace či diskriminace), nedostatečné ekonomické zdroje zůstávají stěžejním ukazatelem exkluze [Mareš, Sirovátka 2008: 273]. Tato skutečnost se promítá v oblasti měření sociálního vyloučení, kde dominují indikátory související se zaměstnaností, trhem práce a chudobou [Lang, Matoušek 2020; Večerník, Myslíková 2015].

V Česku jsou mezi skupinami nejvíce ohroženými sociální exkluzí nezaměstnaní, osoby starší 65 let žijící osaměle a neúplné domácnosti s dětmi [Ráková, Sirovátka, Šimíková 2019: 11]. Se sociálním vyloučením dále souvisí nízké vzdělání, snižující možnost uplatnění na trhu práce, a bytové podmínky, zejména bydlení v přelidněném bytě či v substandardní formě bydlení a vysoké náklady na bydlení. Vysoké náklady na bydlení jsou operacionalizovány jako ty převyšující 40 % disponibilních příjmů domácnosti. Svou roli v sociální exkluzi sehrává i sociální distance a diskriminace na základě připsaných charakteristik, zejména národnostních či etnických, nebo zdravotní stav [ibid.].

V geografickém prostoru se sociální vyloučení projevuje rezidenční segregací. Růžička a Toušek [2014: 122] upozorňují na sociologické souvislosti mezi pozicemi skupin obyvatelstva v sociálním a fyzickém prostoru. Sociální nerovnosti mají tendenci vepisovat se do prostorových nerovností. Výsledkem je hierarchizovaný prostor, kde různé skupiny lidí na základě především svého socioekonomického statusu, ale též připsaných charakteristik, jako je etnicita, národnost, rasa či náboženství, zaujímají různé pozice v prostoru země či obce. Zjednoduše-

ně řečeno, zatímco zvýhodněné skupiny bydlí častěji v ekonomicky a symbolicky hodnotnějších prostorech, ty znevýhodněné v těch méně hodnotných. A společně s vytěsňováním jedinců či celých skupin na okraji společnosti do marginalizovaných prostorů vznikají další bariéry v přístupu ke zdrojům, ať už v podobě nutnosti překonávat fyzické překážky a prostorové vzdálenosti, nebo v důsledku koncentrace množství sociálních problémů a vzájemného posilování jejich účinků [Dwyer, Sanchez 2016].

S ohledem na výše řečené lze SVL chápat jako kombinaci znevýhodnění na úrovni skupin a prostorů. Typicky se jedná o lokality v méně atraktivních částech měst, ať už je to dáno prostorovou vzdáleností od městských center a služeb, blízkostí k průmyslovým závodům, dolům, frekventovaným silnicím, železničním drahám či skládkám, nebo nabídkou levného a méně kvalitního bydlení [Walach, Kupka 2016; Čada 2015]. Jakkoli mezi obyvateli SVL existují nemalé rozdíly, jejich znevýhodnění je patrné ve srovnání jejich charakteristik s charakteristikami obyvatel jiných částí obce či populace ČR. Obyvatelé SVL mají nižší příjmy, nižší vzdělání a častější zkušenosti s nezaměstnaností. Častěji jsou také svobodní, žijí v domácnostech s vyšším počtem členů a častěji se stěhují. Častěji se hlásí k romské národnosti či etnicitě. Častější zkušenosti mají i s diskriminací, viktimizací a kriminalitou [Toušek et al. 2018a, 2018b; srov. Foldynová et al. 2016; Čada 2015].

Vyloučení z bydlení

Vyloučení z bydlení se překrývá s prostorovým vyloučením, ale nevyčerpává se jím [Ben Haman, Hulse, Jacobs 2021; Balchin, Rhoden 2019: 295–309; Münch 2012]. S nedostatkem dostupného bydlení, bydlení běžné kvality či standardních forem bydlení – v závislosti na kontextu jde o vlastnickou nebo nájemní formu bydlení, přičemž lze dále rozlišovat mezi veřejným a soukromým sektorem – se mohou potýkat také domácnosti žijící mimo fyzicky a sociálně znevýhodněné prostory [Arthurson, Jacobs 2004: 27n]. Vyloučení z bydlení tedy coby mechanismus sociálního vyloučení odkazuje k různým životním situacím. Netýká se pouze lidí bez střechy nad hlavou, ale také lidí, kteří si nemohou dovést vlastní bydlení a mají potíže s placením nájemného, jejich bydlení se vyznačuje neuspokojivým technickým stavem a hygienickými podmínkami nebo je jejich bydlení nejisté či nevhodné k dlouhodobému obývání (ústavy, azylové domy nebo ubytovny).² Komplexní charakter vyloučení z bydlení reflektuje také typologie ETHOS, která zahrnuje kategorie bez střechy, bez bytu, nejisté bydlení a nevyhovující bydlení a množství subkategorií, které je specifikují [FEANTSA n.d.].

² V angličtině je tento podvojný způsob chápání vyloučení z bydlení vyjádřitelný terminologicky. Vyloučení z bydlení (*housing exclusion*) odkazuje jak ke ztrátě střechy nad hlavou (*exclusion from housing*), tak k nedostatečné kvalitě bydlení a souvisejícím jevům (*exclusion through housing*) [Hulse et al. 2011: 16n; srov. Somerville 1998].

Vyloučení z bydlení má mnohé příčiny, které jsou provázány s dalšími dimenzemi sociální exkluze [Pierson 2016: 132–134; Berescu, Petrović, Teller 2013]. Např. ekonomické vyloučení, dané nedostatečným příjmem a bohatstvím domácnosti, omezuje přístup k adekvátnímu bydlení a jeho údržbě. Symbolická exkluze zase zamezuje přístup k bydlení těm, kdo ve společnosti patří ke stigmatizovaným kategoriím. Stejně tak bydlení v ekonomicky méně hodnotných a stigmatizovaných prostorech může diskriminovat jedince na trhu práce nebo trhu bydlení. Znevýhodňujícím atributem může být nejen část obecního území, ale i typ bydlení, jako je například bydlení na ubytovně [Horgan 2020, 2018]. Špatné bytové podmínky mohou negativně ovlivňovat zdravotní stav, účast na vzdělávání a pracovní výkon, stejně tak vysoké náklady na bydlení mohou významně zhoršovat finanční situaci domácností [Dutka, Glumbíková, Čada 2018; Hulse et al. 2011: 16–20].

Podle Klusáčka et al. [2021b] se v ČR s vyloučením z bydlení potýká asi 10 % obyvatelstva. Většina z nich – 300 000 až 350 000 – trpí nadměrnými náklady na bydlení. Střechu nad hlavou nemá nebo bydlí v nevyhovujících bytech, na ubytovnách, v azylových domech, ve věznicích, zdravotnických zařízeních a domovech pro lidi s postižením až 62 000 domácností. Podstatná část exkludovaných žije ve velkých městech a častěji jsou zastoupeni mezi obyvateli SVL [ibid.]. Koncept SVL může označovat „dům, ulici, čtvrť“ [Čada 2015: 11] a aplikován byl na různé typy bydlení, od rodinných domů v osobním vlastnictví přes nájemní bydlení až po ubytovny. Kolik ubytoven tvoří SVL, není známo. Celostátní mapování sice spolu s 606 SVL identifikovalo cca 700 ubytoven, do jaké míry se však tyto soubory překrývají, nebylo uvedeno [ibid.: 8, 42–46].

Ubytovna jako nástroj exkluze

Ubytovny jsou obecně považovány za substandardní formu bydlení, jež je vyhledávána zejména domácnostmi znevýhodněnými na běžném trhu bydlení [Grant et al. 2019; FEANTSA 2020, n.d.]. Podobně jako v zahraničí [Brandon, Silver 2015; Grant et al. 2019; SRO Families United Collaborative 2015; Sullivan, Burke 2013] je zvýšená poptávka po ubytovnách v ČR kladena do souvislosti s poklesem dostupnosti bydlení pro nízkopříjmové domácnosti v důsledku restrukturalizace ekonomiky a sociálního státu, reorientace veřejných politik na podporu vlastnického bydlení na úkor jiných forem bydlení a diskriminace pronajímatelů [Lux, Teller, Sunega 2018; Mikulec, Ripka, Snopek 2017; Krausová, Ottová, Palatý 2016]. Řada ubytoven de facto plní funkci prevence ztráty střechy nad hlavou, i když se nemusí jednat o uspokojivé bydlení, a může se podílet na reprodukci sociální exkluze ubytovaných [Vašát 2021: 155–157; Černá, Kubala, Ripka 2019; Kocman, Klepal 2016; Šimíková et al. 2016: 107].

Obecně jsou v Česku za ubytovny považovány domy, kde domácnost zpravidla obývá jednu místnost a s ostatními ubytovanými sdílí kuchyni a hygienic-

ká zařízení. Dalším definičním znakem je uzavírání ubytovacích, nikoli nájemních smlouvy [např. Šimíková et al. 2016: 19; Hruška et al. 2013; Dvořáková 2012; Růžička 2012]. Nicméně termín „ubytovny“ byl aplikován na různorodé objekty, z nichž některé výše uvedenému vymezení neodpovídaly. Jako ubytovny byly označovány, zpravidla místními aktéry, také domy s byty pronajímanými na základě nájemní smlouvy [Dvořáková 2012: 9; Pelikánová, Šmoldas 2013: 8]. Příkladem může být dům č. p. 425 v Bílině, v různých časech nazývaný jako „azylák“, „holobyty“ nebo „ubytovna pro neplatiče“, ač se stále jednalo o dům s byty pronajímanými na základě nájemní smlouvy [Ripka 2012: 16–17], nebo kladenský Masokombinát, dům v obecním vlastnictví s byty čtvrté kategorie. Podle Radostného a Růžičky [2006: 263] bylo jeho označení za ubytovnu adekvátní nanejvýš v tom smyslu, že u nájemníků byla udržována představa, „že jsou [tam] pouze dočasně“, a v souladu s tím jim byly nabízeny jen krátkodobé smlouvy.

K nejasnostem ohledně vymezení ubytovny přispívá skutečnost, že řada ubytoven funguje v rozporu s jejich legislativním vymezením jakožto zařízení poskytující služby dočasného či krátkodobého bydlení. V některých ubytovných bydlí sociálně vyloučení dlouhodobě, avšak zákon na tuto situaci nepamatuje [Hruška et al. 2013: 12–13]. Foldynovou et al. [2015: 59–60] vedla praxe využívání ubytovacích zařízení k dlouhodobému bydlení k pochybnostem o zákonnosti tohoto podnikání – dlouhodobé bydlení má být zajištěno ne ubytovací, ale nájemní smlouvou. Jiní upozornili na existenci tzv. nelegálních ubytoven, fungujících bez schválení provozního řádu orgánem veřejného zdraví [Klusáček 2019: 8; Šolková 2015: 68], a na do té míry nevyhovující technické a hygienické podmínky, že by zde bydlení nemělo být legálně možné [Jedináková, Pischová 2013: 45].

Kvalitu bydlení na ubytovnách analyzovalo množství studií, jež především upozornily na značné rozdíly mezi jednotlivými objekty. Zatímco některé ubytovny byly hodnoceny jako sice substandardní, ale pro život vyhovující [srov. Šolková 2015; ÚÚR 2012], u jiných tomu tak nebylo. V této souvislosti někteří autoři spojovali bydlení na ubytovně s reprodukcí sociálního vyloučení. Podle Šimíkové et al. [2016: 19] instituce ubytovny „vytváří prostředí, které dále prohlubuje sociální vyloučení osob, které v nich bydlí“, což je způsobeno nejen vyššími náklady na bydlení a až nezákonnými praktikami provozovatelů, ale také stigmatizací jejich obyvatel a koncentrací osob s podobným sociálním statutem a problémy. Těmito problémy mohou být nezaměstnanost a předluženost ubytovaných [Jedináková, Pischová 2013: 31–32; ÚÚR 2012: 19], úpadek sociálních vazeb [Šolková 2015: 44], užívání nelegálních návykových látek [Konečná, Konečný 2018] či různé formy viktimizace, od domácího násilí [Šolková 2015: 30] po podvody na ubytovaných [Jedináková, Pischová 2013: 13; Kupka, Walach, Brendzová 2021]. Svou roli sehrává také to, že ubytovací smlouva ve srovnání s nájemní smlouvou zaručuje nižší míru právní ochrany ubytovaných a neumožňuje čerpat některé sociální dávky jako především příspěvek na bydlení. Celkově tyto faktory mohou zvyšovat riziko ztráty bydlení a znesnadňovat návrat do standardního nájemního bytu [Krausová, Ottová, Palatý 2016].

Tezi o reprodukci sociálního vyloučení skrze ubytovnu podporují v určitých aspektech některé další studie. Podle Prokopa [2019: 463] substandardní bydlení, včetně ubytoven, zvyšuje dvojnásobně „šanci, že [děti] budou trpět školními problémy i v případě, že toto bydlení je stabilní, dostatečně velké a není finančně extrémně zatěžující“. Ripka, Černá a Kubala [2018] dospěli na základě vyhodnocení randomizovaného experimentu, spočívajícího v přesunu náhodně vybraných domácností do obecních bytů, k závěru, že uvedená změna měla množství pozitivních dopadů v oblasti prevence nemocí a úrazů [srov. Dutka, Glumbíková, Čada 2018], jistoty bydlení, spokojenosti s bydlením, vzniku plísni či stěhování. Část literatury pak tematizuje vyšší míru kontroly na ubytovných spojenou s útlakem a vykořisťováním obyvatel ze strany provozovatelů [Walach, Kupka, Brendzová 2021; Kocman, Klepal 2016]. Ort, Pospíšil a Ripka [2016] mluví o tzv. spirále trestání, kdy obavy z nedodržení přísných ubytovacích pravidel zvyšují u ubytovaných riziko agresivního jednání.

Informací o populaci ubytoven v ČR není mnoho. Klusáček et al. [2021b: 15] odhadli její velikost na 13 000 až 15 000 lidí, tvořících 8 000 až 11 000 domácností. Ve srovnání s rokem 2014, kdy bylo zaznamenáno 27 000 lidí na ubytovných [Čada 2015: 9], se jedná o významný úbytek, na němž se nejspíš podílela od roku 2015 cílená snaha o omezování vyplácení doplatku na bydlení – jediné dávky na bydlení dostupné lidem na ubytovných [FEANTSA 2020: 10–12]. Mezi ubytovanými dominují osaměle žijící lidé a bezdětné páry, avšak zastoupeny jsou také rodiny s dětmi [Klusáček 2019]. Klusáček et al. [2021b] upozornili na vyšší procento domácností seniorů. Kvalitativní studie rovněž prezentují ubytovny v SVL jako typ bydlení se zastoupením různých typů domácností, včetně příjemců invalidního důchodu, lidí s duševním onemocněním a bývalých vězňů [Kocman, Klepal 2016: 52–54; Szénassy, Kňapová, Dvořáková 2017: 58; Šolková 2015: 68]. Některým domácnostem je připisována romská identita [např. Pelikánová, Šmoldas 2013; ÚÚR 2012] nebo cizí státní občanství [Lupták Burzová 2019].

* * *

Na základě výše uvedené literatury je možné odvodit množství indikátorů sociálního vyloučení, jejichž prostřednictvím lze zkoumat vztah míry sociální exkluze a typu bydlení. Tyto indikátory zahrnují sociodemografické, socioekonomické a další charakteristiky jedinců a domácností:

- věk [Klusáček et al. 2021b; Šolková 2015: 68],
- rodinný stav [Klusáček et al. 2021b],
- národnost/etnicita [např. Pelikánová, Šmoldas 2013; ÚÚR 2012],
- občanství [Lupták Burzová 2019],
- zaměstnanost a dluhy [Jedináková, Pischová 2013: 31–32; ÚÚR 2012: 19],
- zdravotní stav [Dutka, Glumbíková, Čada 2018; Kocman, Klepal 2016],
- počet členů domácnosti [Klusáček et al. 2021b],

- náklady na bydlení [Walach, Kupka, Brendzová 2021; Šimíková et al. 2016: 19],
- jistota bydlení [Ripka, Černá, Kubala 2018],
- viktimizace [Walach, Kupka, Brendzová 2021; Ort, Pospíšil, Ripka 2016; Jedináková, Pischová 2013: 13],
- páchání kriminality [Ort, Pospíšil, Ripka 2016],
- užívání drog [Konečná, Konečný 2018].

V navazující analýze promítneme tyto informace o indikátorech sociální exkluze do konstrukce proměnných, přičemž využijeme kategorie z dotazníku použitého v šetření mezi obyvateli SVL. Konkrétně budeme zkoumat, zdali bydlení na ubytovnách koreluje s proměnnými indikujícími vyšší míru sociálního vyloučení. Předpokládáme, že vyšší šanci bydlet na ubytovně budou mít ti respondenti, kteří jsou spíše starší, patří mezi národnostní či etnické menšiny, mají cizí státní občanství, mají nižší vzdělání, nemají partnera, jsou nezaměstnaní, v posledním roce se stěhovali, žijí sami nebo v neúplné domácnosti s alespoň jedním dítětem, mají nižší příjmy, mají vyšší náklady na bydlení, byli v posledních pěti letech viktimizováni, někdy porušili zákon nebo někdy užívali drogy.

Data a metody

Konstrukce dat

Data pocházejí z viktimologického šetření provedeného mezi obyvateli SVL mezi dubnem a srpnem 2016 ve všech krajích ČR s výjimkou hl. m. Prahy. Vzorek byl vytvořen následovně. Nejprve byly obce se SVL, které byly identifikovány během posledního plošného mapování [Čada 2015], rozděleny do pěti kvantilů podle počtu obyvatel dané obce a podílu obyvatel SVL na celkovém obyvatelstvu obce. V každém kraji pak byly vybrány obce tak, aby odpovídaly co nejširšímu spektru kombinací obou kategorií, od malých obcí s malým podílem obyvatel SVL po velké obce s velkým podílem obyvatel SVL. Navštíveno bylo 181 obcí s 289 SVL, přičemž zohledněny byly také lokality, které byly jako SVL označeny místními aktéry, nejčastěji zaměstnanci sociálního odboru obce nebo nevládních neziskových organizací, které jsme za tímto účelem kontaktovali. Ubytovny, které neubytovávaly nízkopříjmové rodiny s dětmi, jsme mezi SVL nepočítali [podrobněji k výběru viz Walach et al. 2019].

Respondenti byli vybráni na základě kvótního výběru. Kvóta věku a pohlaví korespondovala se sociodemografickou strukturou SVL ve vybraných obcích, která byla určena na základě dat poskytnutých Českým statistickým úřadem (ČSÚ). Respondenty byli lidé starší 15 let, kteří žili nejméně jeden měsíc na současné adrese. Dotazování bylo vedeno tvář v tvář. Kromě členů výzkumného týmu se na něm podíleli zejména studenti sociální a kulturní antropologie, kteří byli k tomuto účelu proškoleni. Součástí dotazníku byly kromě zkušenosti s viktimizací také sociodemografické a socioekonomické charakteristiky respondentů,

včetně charakteristik bydlení. Celkem bylo získáno 2 566 dotazníků. V této studii jsme pracovali se souborem obsahujícím data z 2 549 dotazníků. Abychom zvýraznili rozdíly mezi standardní a substandardní formou bydlení – indikovanou právním důvodem užívání bytu –, vyloučili jsme z analýzy respondenty, kteří bydleli bez smlouvy nebo v objektu určeném k bydlení.

Analýza dat

K identifikaci faktorů, které odlišují respondenty bydlící na ubytovně a mimo ubytovnu, jsme použili binární logistickou regresi. Jako prediktory byly do analýzy zařazeny sociodemografické a socioekonomické charakteristiky respondentů a jejich domácností a proměnné měřící viktimizaci a rizikové chování respondentů. Z logistického regresního modelu jsme odhadli poměr šancí (OR, *odds ratio*), který srovnává výskyt sledovaného jevu (bydlení na ubytovně) u dvou skupin respondentů. Konkrétně poměr šancí popisuje, kolikrát je šance bydlet na ubytovně pro danou hodnotu prediktoru vyšší/nížší ve srovnání s šancí bydlení na ubytovně u referenční hodnoty prediktoru. Pokud je např. u prediktoru státní občanství referenční hodnotou české a poměr šancí pro hodnotu cizí je 1,67, pak šance bydlet na ubytovně je pro cizí státní příslušníky 1,67krát vyšší než šance bydlet na ubytovně u českých státních příslušníků.

V rámci analýzy jsme nejprve vytvořili sadu jednoduchých logistických modelů, jimiž jsme zjišťovali vztah závislé proměnné (typ bydlení) ke každému z 19 prediktorů samostatně. Pak jsme vytvořili jeden mnohonásobný logistický model s použitím algoritmu zpětné krokové regrese, který je v explorativních analýzách doporučován [Agresti 2002]. Zatímco jednoduché regresní analýzy poskytují tzv. hrubé odhady poměru šancí, v mnohonásobném modelu jsou poměry šancí upraveny, tj. očištěny od vlivu ostatních prediktorů (kovariát). Zpětná kroková analýza začíná komplexním modelem se všemi prediktory a iterativně je z modelu vynechává. Proces výběru optimální sady prediktorů končí poté, co by vynechání dalšího prediktoru vedlo ke statisticky horšímu modelu. Finální model je tedy statisticky jednodušší než mnohonásobný model se všemi prediktory.

Závislá proměnná

Závislou proměnnou je ve všech logistických modelech binární charakteristika typ bydlení, která má dvě hodnoty: ubytovna (referenční úroveň) a jiné. Do kategorie jiné jsme sloučili pět typů bydlení z původního dotazníku: nájemní bytový dům obecní, nájemní bytový dům soukromý, byt v osobním nebo družstevním vlastnictví, rodinný dům soukromý a rodinný dům nájemní.

Nezávislé proměnné

Bydlení na ubytovně vysvětlujeme 19 nezávislými proměnnými (prediktory). Třináct prediktorů je měreno na binární škále, zbývajících šest prediktorů má tři a více úrovní. Sociodemografickými prediktory jsou pohlaví respondenta (muž, žena), věk (15–19, 20–29, 30–44, 45–59, 60 a více let), národnost/etnicita na základě respondentovy sebeidentifikace (česká, romská, jiná) a státní občanství (české, cizí).

Mezi socioekonomické prediktory patří vzdělání (základní, střední nebo vyšší), rodinný stav, který sledujeme na dvou úrovních podle toho, zda respondent žije v páru (v manželském nebo partnerském vztahu), či nežije v páru (je svobodná/svobodný, rozvedená/rozvedený, vdova/vdovec). Ekonomický status má pět úrovní: studující, mateřská/rodičovská dovolená, starobní/invalidní důchodce, nezaměstnaný a pracující (zaměstnaný či OSVČ).

Další skupina prediktorů obsahuje vlastnosti respondentovy domácnosti. Proměnná změna bydliště (ano, ne) popisuje, zda respondent bydlí na uvedené adrese méně než 12 měsíců. Proměnná velikost domácnosti měří počet členů (jeden člen, dva členové, tři či více členů). Prediktor dítě v domácnosti je binární; odpověď ano jsme zaznamenali, žila-li v respondentově domácnosti osoba ve věku do 14 let. Dvě úrovně (ano, ne) má rovněž proměnná domácnost dospělého a dětí; kladná odpověď reprezentuje domácnost s jedním dospělým (20 let a více³) a alespoň s jedním dítětem (do 14 let). Příjem osoby dělíme do dvou úrovní (do 6 000 a nad 6 000 Kč, druhý interval je zleva uzavřený). Jedná se o průměrný čistý měsíční příjem na jednoho člena domácnosti, do kterého jsou zahrnuty všechny druhy příjmů jako plat, důchod, sociální dávky, stipendia aj. Hranice 6 000 Kč vyděluje respondenty s nejnižšími příjmy v ČR a odpovídá zhruba měsíčnímu čistému příjmu u 10 % osob s nejnižšími příjmy v ČR v roce 2016 [ČSÚ 2017]. Proměnná příjem osoby vznikla přepočtem z dotazníku, v němž respondenti zaznamenávali příjem za celou domácnost, a to v intervalech (např. 12–14 000 Kč). U zhruba 15 % respondentů, kteří příjem domácnosti neuvedli, byl chybějící údaj nejprve doplněn metodou mnohonásobné imputace (*multiple imputation*). Příjem domácnosti byl následně převeden na poměrovou škálu, kdy intervaly byly nahrazeny jejich středem. Příjem osoby je pak příjmem domácnosti děleným počtem členů domácnosti. Prediktor podíl nájemného na příjmu domácnosti je rozdělen do čtyř úrovní (méně než 40 %, 40–80 %, nad 80 %, neplatí nájem, intervaly jsou zleva uzavřené) a je počítán jako procentuální část nájemného z čistého měsíčního příjmu domácnosti. Hranice 40 % vymezuje domácnosti, které za nájemné platí nejvyšší část příjmů v rámci ČR – tuto hodnotu používá

³ V případě otázek na věk respondenta a členů domácnosti pracoval dotazník s intervaly 0–3 roky; 3–6 let; 7–14 let; 15–19 let; 20–29 let; 30–44 let; 45–59 let; 60 let a více. Je třeba počítat mezi limity studie to, že dospělého člena domácnosti nejsme s to určit již od 18 let věku (viz Diskusi).

Tabulka 1. Popisná statistika prediktorů podle typu bydlení – první část

Prediktor	Úroveň prediktoru	Úbytovna (n = 407, 16,0 %)		Jiný (n = 2 142, 84,0 %)		Celkem (n = 2 549, 100,0 %)	
		n	% (ř.)	n	% (ř.)	n	% (sl.)
Pohlaví	Muž (ref.)	194	16,1	1 014	83,9	1 208	47,4
	Žena	213	15,9	1 128	84,1	1 341	52,6
Věk	15–19 let	27	8,9	276	91,1	303	11,9
	20–29 let (ref.)	94	17,9	430	82,1	524	20,6
	30–44 let	98	14,8	566	85,2	664	26,0
	45–59 let	122	20,5	473	79,5	595	23,3
	60+ let	66	14,3	397	85,7	463	18,2
Národnost/etnicita	Česká (ref.)	264	17,6	1 240	82,4	1 504	59,0
	Jiná	53	19,5	219	80,5	272	10,7
	Romská	90	11,6	683	88,4	773	30,3
Státní občanství	České (ref.)	376	15,6	2 041	84,4	2 417	94,8
	Cizí	31	23,5	101	76,5	132	5,2
Vzdělání	Základní (ref.)	246	15,3	1 360	84,7	1 606	63,0
	Střední a vyšší	161	17,1	782	82,9	943	37,0
Rodinný stav	Žije v páru (ref.)	150	13,5	962	86,5	1 112	43,6
	Nežije v páru	257	17,9	1 180	82,1	1 437	56,4
Ekonomický status	Pracující (ref.)	97	12,8	660	87,2	757	29,7
	Studující	11	5,9	177	94,1	188	7,4
	Mat./rod. dov.	56	18,1	254	81,9	310	12,2
	Důchodce	69	12,8	470	87,2	539	21,1
	Nezaměstnaný	174	23,0	581	77,0	755	29,6

Tabulka 1. Popisná statistika prediktorů podle typu bydlení – druhá část

Prediktor	Úroveň prediktoru	Úbytovna (n = 407, 16,0 %)		Jiný (n = 2 142, 84,0 %)		Celkem (n = 2 549, 100,0 %)	
		n	% (ř.)	n	% (ř.)	n	% (sl.)
Změna bydliště	Ano	173	29,9	405	70,1	578	22,7
	Ne (ref.)	234	11,9	1 737	88,1	1 971	77,3
Velikost domácnosti	1 os.	105	27,3	279	72,7	384	15,1
	2 os.	115	18,6	502	81,4	617	24,2
	> 3 os. (ref.)	187	12,1	1 361	87,9	1 548	60,7
Dítě v domácnosti	Ano (ref.)	172	13,8	1 078	86,2	1 250	49,0
	Ne	235	18,1	1 064	81,9	1 299	51,0
Dom. dospělého a dětí	Ano	45	20,5	174	79,5	219	8,6
	Ne (ref.)	362	15,5	1 968	84,5	2 330	91,4
Příjem osoby	Nad 6 tis. (ref.)	146	13,9	905	86,1	1 051	41,2
	Do 6 tis.	261	17,4	1 237	82,6	1 498	58,8
Podíl nájemného na příjmu domácnosti	Do 40 % (ref.)	127	10,3	1 107	89,7	1 234	48,4
	40–80 %	171	24,0	541	76,0	712	27,9
Drogy	Nad 80 %	109	38,9	171	61,1	280	11,0
	Neplatí nájem	0	0,0	323	100,0	323	12,7
Odnětí svobody	Ano	38	20,0	152	80,0	190	7,5
	Ne (ref.)	369	15,6	1 990	84,4	2 359	92,5
	Ano	94	23,4	308	76,6	402	15,8
	Ne (ref.)	313	14,6	1 834	85,4	2 147	84,2

Tabulka 1. Popisná statistika prediktorů podle typu bydlení – třetí část

Prediktor	Úroveň prediktoru	Ubytovna (n = 407, 16,0 %)		Jiný (n = 2 142, 84,0 %)		Celkem (n = 2 549, 100,0 %)	
		n	% (ř.)	n	% (ř.)	n	% (sl.)
Jiná trestná činnost	Ano	99	19,9	398	80,1	497	19,5
	Ne (ref.)	308	15,0	1 744	85,0	2 052	80,5
Majetková viktimizace domácnosti	Ano	106	11,7	803	88,3	909	35,7
	Ne (ref.)	301	18,4	1 339	81,6	1 640	64,3
Majetková viktimizace osoby	Ano	222	18,2	997	81,8	1 219	47,8
	Ne (ref.)	185	13,9	1 145	86,1	1 330	52,2
Násilná viktimizace	Ano	190	15,1	1 065	84,9	1 255	49,2
	Ne (ref.)	217	16,8	1 077	83,2	1 294	50,8

Poznámka: ref.: referenční úroveň prediktoru v logistické regresi; % (ř.): relativní četnost počítaná v řádku; % (sl.): relativní četnost počítaná ve sloupci.

rovněž ČSÚ v případě určení nadměrných nákladů na bydlení [MMR 2018: 159].⁴ Hranice 80 % byla zvolena arbitrárně jako dvojnásobek hodnoty 40 %. Nájem, podobně jako příjem, byl v dotazníku sledován v intervalech a pro další výpočet byl převeden na poměrovou škálu volbou středu intervalu. U cca 7 % respondentů, kteří nájem neuvedli, byla hodnota doplněna metodou mnohonásobné imputace.

Poslední skupina prediktorů popisuje viktimizaci a rizikové chování respondenta či jeho domácnosti. Prediktor majetková viktimizace domácnosti má hodnotu ano, pokud v posledních pěti letech došlo v domácnosti respondenta k alespoň jedné z těchto událostí: vloupání nebo pokus o vloupání, poškození majetku či žhářský útok. Obdobným způsobem je vytvořen prediktor majetková viktimizace osoby (ano, ne). V posledních pěti letech je sledován výskyt alespoň jedné z následujících událostí: krádež majetku, podvod, lichva, korupce a obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování (nedostal zapláceno za odvedenou práci, nedodržování pracovních podmínek, nezákonné odebírání mzdy či dávek, nucení k nelegální činnosti). Prediktor násilná viktimizace má hodnotu ano, pokud se respondent stal v posledních pěti letech obětí alespoň jednoho z následujících aktů: loupežné přepadení, vyhrožování násilím, fyzické napadení, sexuální obtěžování, sexuální zneužití, vydírání, psychické násilí, šikana či týrání, obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování a násilí z nenávisli. Mezi proměnné rizikového chování patří binární prediktory užívání drog (ano, když respondent užívá nebo užíval ilegální nemarihuanovou drogu), odnětí svobody (ano v případě, že byl někdy odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody) a jiná trestná činnost (ano, pokud někdy spáchal trestný čin, ale nebyl za něj odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody).

Výsledky

Deskriptivní statistika

Četnosti zastoupení respondentů podle úrovní prediktorů a s rozdělením podle typu bydlení jsou uvedeny v Tabulce 1. Bydlení na ubytovně uvedlo v dotazníku 407 respondentů (16 %). Zbývajících 2 142 respondentů (84 %) bydlelo mimo ubytovny, nejčastěji v nájemním bytě či domě, méně často v bytě či domě v soukromém nebo družstevním vlastnictví.

V celém souboru jsou mírně častěji zastoupeny ženy (53 %). Respondenti jsou nejčastěji české národnosti/etnicity (59 %), ale hojně jsou zastoupeni i ti, kdo se přihlásili k romské národnosti/etnicitě (30 %). V naprosté většině (95 %) se

⁴ Čtyřicetiprocentní hranice se pohybuje nad politickým konsensem přijatelného zatížení domácností náklady na bydlení. To je patrné ze stanovení jedné z podmínek ke vzniku nároku na příspěvek na bydlení, kdy náklady na bydlení musejí přesahovat 30 % (v Praze 35 %) čistého příjmu [MPSV n.d.]. Za tuto poznámku děkujeme jednomu z recenzentů.

Tabulka 2. Jednoduchá a mnohonásobná binární logistická regrese pro typ bydlení (Ubytovna) – první část

Prediktor (referenční kategorie)	Úroveň prediktoru	Jednoduché logistické modely			Mnohonásobný logistický model		
		OR	95% IS	P	OR	95% IS	P
Pohlaví (ref. Muž)	Žena	0,99	0,80–1,22				
Věk (ref. 20–29 let)	15–19 let	0,45	0,28–0,70	***			
	30–44 let	0,79	0,58–1,08				
	45–59 let	1,18	0,88–1,59				
	60+ let	0,76	0,54–1,07				
Národnost/etnicita (ref. Česká)	Jiná	1,14	0,81–1,57		0,94	0,62–1,41	
	Romská	0,62	0,48–0,80	***	0,61	0,45–0,80	***
Státní občanství (ref. České)	Cizí	1,67	1,08–2,50	*	1,81	1,07–3,00	*
Vzdělání (ref. Základní)	Střední a vyšší	1,14	0,91–1,41		1,21	0,94–1,55	
Rodinný stav (ref. Žije v páru)	Nežije v páru	1,40	1,12–1,74	***			
Ekonomický status (ref. Pracující)	Studující	0,42	0,21–0,77	**	0,61	0,29–1,17	
	Mat./rod. dov.	1,50	1,04–2,14	*	1,58	1,04–2,38	*
	Důchodce	1,00	0,72–1,39		0,85	0,58–1,22	
	Nezaměstnaný	2,04	1,56–2,68	***	1,38	1,01–1,88	*
Změna bydliště (ref. Ne)	Ano	3,17	2,53–3,97	***	2,21	1,73–2,83	***
Velikost dom. (ref. > 3 os.)	1 os.	2,74	2,08–3,59	***	2,51	1,80–3,49	***
	2 os.	1,67	1,29–2,15	***	1,68	1,25–2,25	**
Dítě v domácnosti (ref. Ano)	Ne	1,38	1,12–1,72	***			
Dom. dospělého a dětí (ref. Ne)	Ano	1,41	0,98–1,97				
Příjem osoby (ref. Nad 6 tis. Kč)	Do 6 tis. Kč	1,31	1,05–1,63	*			

Tabulka 2. Jednoduchá a mnohonásobná binární logistická regrese pro typ bydlení (Ubytovna) – druhá část

Prediktor (referenční kategorie)	Úroveň prediktoru	Jednoduché logistické modely			Mnohonásobný logistický model		
		OR	95% IS	P	OR	95% IS	P
Podíl nájemného na příjmu domácnosti (ref. Do 40 %)	40–80 %	2,76	2,14–3,55	***	2,44	1,87–3,19	***
	Nad 80 %	5,56	4,11–7,52	***	3,91	2,80–5,47	***
	Neplatí nájem	0,00	0,00–0,00		0,00	0,00–0,00	
Drogy (ref. Ne)	Ano	1,35	0,92–1,94				
	Ano	1,79	1,37–2,31	***			
Odněti svobody (ref. Ne)	Ano	1,41	1,09–1,81	**	1,43	1,08–1,90	**
Jiná trestná činnost (ref. Ne)	Ano	0,59	0,46–0,74	***	0,68	0,53–0,89	**
Majetková vikt. dom. (ref. Ne)	Ano	1,38	1,11–1,71	***	1,24	0,97–1,57	
Majetková vikt. osoby (ref. Ne)	Ano	0,89	0,72–1,09				
Násilná viktimizace (ref. Ne)	Ano						

Poznámka: Mnohonásobný model (s algoritmem krokové zpětné regrese): BIC = 1 974, Nagelkerke pseudo R² = 0,252; OR: poměr šancí (odds ratio); 95% IS: 95% interval spolehlivosti pro poměr šancí; * P < 0,05; ** P < 0,01; *** P < 0,001.

jedná o české státní příslušníky. Z hlediska vzdělání převažují ti s nejnižším dosaženým stupněm – pouze základního vzdělání dosáhly přibližně dvě třetiny souboru (63 %). Zbývající třetina (37 %) má vyšší než základní vzdělání, ale z toho je 78 % vyučených (tj. střední vzdělání bez maturity). Mírná většina respondentů (56 %) nežije v manželském nebo partnerském vztahu. Soubor je charakteristický vysokým zastoupením ekonomicky neaktivních osob, 30 % respondentů je nezaměstnaných, dalších 41 % je buď studujících, v důchodu, nebo na mateřské/rodičovské dovolené.

Domácnosti respondentů mají nejčastěji tři a více členů (61 %) a zhruba v polovině domácností nežijí děti. Průměrný měsíční čistý příjem na osobu domácnosti je nízký, u 59 % souboru nepřesahuje 6 000 Kč. U 39 % respondentů lze hovořit o vysokém podílu nájemného na příjmu domácnosti, neboť tvoří více než 40 % příjmu domácnosti.

Téměř polovina respondentů byla v posledních pěti letech vystavena některé z násilných (49 %) nebo majetkových (48 %) forem viktimizace osoby. U celkem 36 % případů byla majetkovou formou viktimizace poškozena respondentova domácnost. Z rizikových forem jednání uvedlo 8 % respondentů užívání drog, 16 % bylo odsouzeno k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a 20 % spáchalo jiný trestný čin, za který nebyli odsouzeni k trestu odnětí svobody.

Jednoduché logistické modely

Vlastnosti jednoduchých logistických modelů jsou uvedeny v Tabulce 2. Jednoduché regresní analýzy ukazují, že bydlení na ubytovně statisticky významně souvisí s řadou faktorů. Nejsilnějším samostatným prediktorem je vysoký podíl nájemného na příjmu domácnosti, kdy šance bydlet na ubytovně u těch, kteří za nájem platí více než 80 % z celkového příjmu domácnosti, je 5,6krát vyšší než u referenční skupiny respondentů, kteří platí za nájemné do 40 % příjmu domácnosti. Dalšími silnými prediktory, které zvyšují šanci bydlení na ubytovně, jsou změna bydliště (3,2krát), malá velikost domácnosti (jeden nebo dva členové; OR 2,7 a 1,7), neaktivní ekonomický status (nezaměstnaný nebo pobyt na mateřské/rodičovské dovolené, OR 2,0 a 1,5). Z rizikového chování osob zvyšuje šanci bydlení na ubytovně odnětí svobody (o 79 %) i jiná trestná činnost (41 %). Vyšší šance bydlet na ubytovně mají cizí státní příslušníci (o 67 % vyšší než Češi) a respondenti, kteří nežijí v páru (o 40 %). Nejslabšími pozitivními prediktory bydlení na ubytovně jsou proměnné domácnost bez dětí, majetková viktimizace osoby a nízký čistý příjem domácnosti (do 6 000 Kč na osobu a měsíc).

Čtyři prediktory statisticky významně snižují šanci bydlení na ubytovně. Podle výsledků mají nižší šance bydlet na ubytovně studenti (o 58 % ve srovnání s ekonomicky aktivními), respondenti ve věku 15–19 let (o 55 % ve srovnání s těmi ve věku 20–29 let), respondenti z majetkově viktimizovaných domácností (o 41 %) a osoby romské národnosti/etnicity (o 38 % ve srovnání s Čechy).

Jednoduché regresní modely také naznačily, že šance bydlet na ubytovně statisticky významně nesouvisí s pohlavím respondenta, vyšším věkem (nad 30 let), se vzděláním, s ekonomickým statutem důchodce, s užíváním drog a s násilnou viktimizací osoby.

Mnohonásobný logistický model

Z výsledků mnohonásobného modelu optimalizovaného algoritmem zpětné krokové regrese (Tabulka 2) je patrné, že nejsilnějším statisticky významným prediktorem, který po odstranění vlivu ostatních prediktorů pozitivně souvisí s bydlením na ubytovně, zůstává vysoký podíl nájemného na příjmu domácnosti. Šance bydlet na ubytovně je u respondentů, kteří platí za nájemné více než 80 % nebo 40–80 % příjmu domácnosti, 3,9krát, resp. 2,4krát vyšší než u skupiny s nájemným do 40 % z příjmů. Mezi další prediktory, které zvyšují šanci bydlet na ubytovně, patří malá velikost domácnosti (2,5krát u domácnosti s jednou osobou) a změna bydliště (2,2krát). Rizikovými faktory jsou rovněž cizí státní příslušnost (OR 1,8), spáchání trestného činu (OR 1,4) a pobyt na mateřské/rodičovské dovolené nebo nezaměstnanost (OR 1,6 a 1,4). Jedinými třemi faktory, které významně snižují šance bydlení na ubytovně, jsou v mnohonásobném modelu ekonomický status studujícího (o 39 % ve srovnání s ekonomicky aktivními), romská národnost/etnicita (o 39 % ve srovnání s českou národností/etnicitou) a majetková viktimizace domácnosti (o 32 %).

Do finálního mnohonásobného modelu byly zařazeny ještě dva prediktory, vzdělání a majetková viktimizace osoby, které s bydlením na ubytovně pozitivně, i když okrajově, nevýznamně souvisí. Model s těmito třemi prediktory má ale lepší vysvětlující schopnost než model bez nich (ANOVA, $P(\chi^2 \text{ test}) = 0,036$).

Ostatní proměnné, které jsou asociovány s bydlením na ubytovně v jednoduchých logistických modelech, byly z mnohonásobného modelu vynechány. Je tomu tak proto, že souvisí s jinými prediktory finálního modelu a po odstínění jejich vlivu samy o sobě souvislost s typem bydlení nemají.

Diskuse

Z 19 prediktorů bydlení na ubytovně v rámci populace SVL se jich v mnohonásobném modelu ukázalo osm jako statisticky signifikantních. Z toho šest prediktorů šance bydlet na ubytovně zvyšovalo: podíl nájemného na příjmu domácnosti, velikost domácnosti, změna bydliště, státní občanství, ekonomický status a jiná trestná činnost. Naopak národnost/etnicita, konkrétně romská národnost/etnicita, a majetková viktimizace domácnosti šanci bydlet na ubytovně snižovala.

Nejsilnějším prediktorem bydlení na ubytovně je podíl nájemného převyšující 80 % čistého měsíčního příjmu domácnosti. Menší, ale stále relativně vysokou

hodnotu vykazuje podíl nájemného převyšující 40 % příjmu. Tyto výsledky jsou v souladu s naším očekáváním, neboť indikují vyšší míru sociální exkluze a korespondují s tezí o reprodukování vyloučení skrze ubytovnu, podle níž bydlení na ubytovně odčerpává zásadní část příjmu a tím přispívá k reprodukci sociálního vyloučení ubytovaných [srov. Krausová, Ottová, Palatý 2016; Šimíková et al. 2016: 19]. Výsledek je ale třeba interpretovat opatrně (viz Limity).

Druhým nejsilnějším prediktorem bydlení na ubytovně je jednočlenná domácnost, v menší míře pak domácnost dvojčlenná. Jednočlenné domácnosti lze považovat za více sociálně exkludované, neboť osaměle žijící jedinci se nemohou dělit o výdaje na uspokojování životních potřeb s jinými lidmi. U dvoučlenných domácností bychom očekávali spíše opak, pokud by se ovšem nejednalo o domácnost dospělého a dítěte [srov. Rákoczyová, Sirovátka, Šimíková 2019: 11]. Zároveň výsledky korespondují s celostátním výzkumem ubytoven, kde bezdětné domácnosti tvoří většinu ubytovaných [Klusáček 2019: 7].

Dalším významným prediktorem bydlení na ubytovně je změna bydliště v posledních 12 měsících. V literatuře o rezidenční mobilitě nízkopříjmových domácností bývá stěhování konceptualizováno primárně jako otázka nedobrovolné mobility, která je projevem nestabilního bydlení [Deluca, Wood, Rosenblatt 2019; Wang et al. 2019]. Ačkoli některé byty v SVL jsou ve špatném technickém a hygienickém stavu, obecně lze ubytovny vnímat jako kategorii bydlení, jež zvyšuje šanci na stěhování, jak to dříve ukázali Ripka, Černá a Kubala [2018]. Čili lze usuzovat na to, že změna bydliště indikuje vyšší míru sociálního vyloučení respondentů bydlících na ubytovnách.

V zahraničí jsou ubytovny dlouhodobě vnímány jako bydlení pro osaměle žijící starší muže [Grant et al. 2019: 54], ačkoli v souvislosti s nedostupností bydlení pro nízkopříjmové domácnosti mohou být využívány i rodinami s dětmi [SRO Families United Collaborative 2015; Sullivan, Burke 2013; Mifflin, Wilton 2005]. Podobně je tomu v ČR [FEANTSA 2020; Klusáček et al. 2021b]. V naší analýze se nepotvrdilo, že by na ubytovnách v SVL měli vyšší šanci bydlet muži či starší osoby. Z jednoduchého modelu lze odvodit, že na ubytovnách se častěji vyskytují domácnosti bez dětí než v jiném typu bydlení. V mnohonásobném modelu, díky odstínění vlivu malé velikosti domácnosti, pak prediktor dítě v domácnosti ztratil s typem bydlení vztah. Nelze ani říct, že by se na ubytovnách v SVL vyskytovaly domácnosti dospělého a dítě s jinou četností než v jiném typu bydlení. Šanci bydlet na ubytovně ale zvyšuje mateřská či rodičovská dovolená. Nejedná se nutně o logický rozpor; na ubytovnách bydlí častěji domácnosti bez dětí a častěji lidé na mateřské/rodičovské dovolené s dětmi.

Proměnné cizí státní občanství, nezaměstnanost a jiná trestná činnost byly statisticky signifikantní a indikují vyšší míru sociální exkluze. Cizí státní občanství zvyšuje náklady potřebné k získání zdrojů ve společnosti (nižší míra orientace v cizí společnosti a jejím právním systému, diskriminace na trhu práce a bydlení). Nezaměstnanost je typickým indikátorem sociálního vyloučení, neboť koresponduje s nižšími příjmy [Mareš, Sirovátka 2008: 279–280; Rákoczyová, Sirovátka, Šimíková 2019]. Jiná trestná činnost pak může v SVL souviset se sub-

sistencí, respektive s nutností uspokojovat základní potřeby sebe sama či svých blízkých v důsledku nižších příjmů ubytovaných.

U některých prediktorů se v rozporu s naším očekáváním souvislost s bydlením na ubytovně nepotvrdila. Výsledky logistických modelů nepodporují představu, že na ubytovnách bydlí častěji muži, lidé ve věku nad 30 let, lidé, kteří dosáhli pouze základního vzdělání, důchodci, uživatelé drog a násilně viktimizované osoby. Některé další proměnné, které jsou podle jednoduchých modelů asociovány s bydlením na ubytovně, svou spojitost s typem bydlení ztratily poté, co byl u nich v mnohonásobném modelu odstíněn vliv ostatních prediktorů. Týká se to např. prediktorů dítě v domácnosti a rodinný stav, které jsou v mnohonásobném modelu reprezentovány prediktorem velikost domácnosti (OR 2,6 pro úroveň jedna osoba), protože respondenti obývající domácnost sami nežijí ani s dětmi, ani s partnerem. Z obdobného důvodu nebyl do mnohonásobného modelu zařazen nízký příjem osoby, protože je pozitivně svázán s ekonomickým statutem (studující, pobyt na mateřské/rodičovské dovolené a nezaměstnanost).

V rozporu s naším očekáváním je rovněž vztah mezi národností/etnicitou a bydlením na ubytovně. Předpokládali jsme, že příslušnost k národnostním menšinám, zejména k romské národnosti, bude šanci bydlet na ubytovně zvyšovat. V naší analýze však tuto šanci snižuje. Tato skutečnost může souviset s menším zájmem provozovatelů ubytoven přijímat romské domácnosti mezi ubytované [srov. Šolková 2015]. Přestože mediální produkce může vyvolávat opačný dojem [Kupka et al. 2019], naše data ukazují, že Romové v populaci SVL bydlí na ubytovnách méně často než v jiném typu bydlení. V rozporu s očekáváním je rovněž skutečnost, že majetková viktimizace domácnosti snižuje šanci bydlet na ubytovně. Nabízí se interpretace, že lidé na ubytovnách nemají k dispozici další prostory, kam se lze vloupat, např. garáž nebo sklep. Zároveň lze předpokládat, že ubytovaní tráví více času ve svém bydlišti [srov. Ort, Pospíšil, Ripka 2016], a tak mají větší kontrolu nad svým prostorem, což snižuje riziko vloupání či poškození majetku. Jestli tomu tak skutečně je, nicméně musí ověřit jiný výzkum.

Nepotvrzení některých očekávání může mít dva důvody. První odkazuje k východisku, že ubytovny představují kvalitativně horší typ bydlení. V abstraktním smyslu to platí, ale zároveň některé konkrétní byty mohou být v mnohem horším stavu než některé ubytovací jednotky [Klusáček et al. 2021b; Walach, Kupka, Brendzová 2021]. Je možné, že výskyt kvalitních ubytoven a nekvalitních bytů výsledky ovlivnil. To však v naší analýze nejsme s to ověřit, neboť jsme neměli k dispozici mnoho relevantních proměnných, jako jsou právě konkrétní technické a hygienické podmínky bytu nebo sociální kapitál. Druhý důvod souvisí s potenciálním vlivem času, respektive délkou bydlení na ubytovně. Některé charakteristiky jako užívání drog nebo násilná viktimizace se mohou projevit až později, kdy se z respondenta stane „typický“ obyvatel ubytovny. Nelze vyloučit, že část respondentů přešla na ubytovnu ze standardního bytu nedlouho před dotazováním. K tomu je však třeba dodat, že populace ubytoven a populace v jiných typech bydlení v SVL nejenže nejsou statickými kategoriemi – obyvatelé mění typ bydlení –, ale mají svou vnitřní různorodost.

Limity

Vedle již zmíněných nedostatků naši analýzu limituje různá míra reprezentativity respondentů z různých typů bydlení. Během sběru dat se vícekrát stalo, že byl tazatelům zamezen přístup na ubytovnu ze strany provozovatele či správce. Nelze vyloučit, že se jednalo o ubytovny, kde se ubytované domácnosti vyznačovaly v některých ukazatelích vyšší mírou sociální exkluze, a v důsledku toho mohou být některé poměry šancí podhodnoceny. Některé studie [např. Dvořáková 2015; Jedináková, Pischová 2013; Ort, Pospíšil, Ripa 2016; Kupka, Walach, Brendzová, 2021] poukazují na přítomnost vykořisťujících praktik a vyšší míru kontroly ze strany provozovatelů ubytoven. Ty mohou mít vliv na některé prediktory, jako je např. viktimizace.

S omezením přístupu mezi ubytované souvisí vymezení ubytoven na základě identifikace respondenta. Výzkumy ubytoven ukázaly, že v některých případech jsou jako ubytovny nazývány bytové domy, třebaže s byty nižší kategorie, kde je s nájemníky uzavírána nájemní, nikoli ubytovací smlouva [srov. Dvořáková 2012: 9; Ripka 2012: 16n; Pelikánová, Šmoldas 2013: 8]. Je možné, že část našich respondentů upřednostnila při definování svého typu bydlení místní zvyklosti před typem smlouvy. V takovém případě by v našem vzorku byl počet obyvatel ubytoven podhodnocen.

Limitem analýzy je rovněž to, že jsme nebyli s to kontrolovat, kolik respondentů patřilo do jedné domácnosti. Jinak řečeno, jelikož náš způsob výběru nijak nezajišťoval to, aby vždy jeden respondent reprezentoval jednu domácnost, mohou být některé domácnosti v našem vzorku zastoupeny více než jedním respondentem. Pokud bychom dotazovali např. na ubytovnách častěji více členů jedné domácnosti, ovlivnilo by to výpovědní hodnotu našich výsledků. Domníváme se však, že problém více respondentů ze stejné domácnosti výsledky příliš neovlivňuje, protože se může týkat maximálně 0,6 % záznamů z ubytoven.⁵

Posledním limitem je způsob konstrukce některých nezávislých proměnných. Zejména se jedná o prediktory průměrného příjmu domácnosti na jednoho jejího člena a podílu nájemného na příjmu domácnosti, kde jsme používali středové hodnoty odvozené z intervalů sledovaných v dotazníku. Další takovou proměnnou je nájem domácnosti, kde by bylo vhodné zohlednit specifika bydlení na ubytovnách. Respondentů jsme se ptali na to, kolik jejich domácnost platí za nájem, a to bez elektřiny, plynu, internetu a jiných služeb. Klienti ubytoven však mívají poplatky za služby již započítány v celkové ceně [ÚÚR 2012], a tak pro ně mohlo být obtížné rozlišit, kolik činí poplatek za ubytování a kolik za jiné služby.

⁵ Počet respondentů ze stejné domácnosti odhadujeme v celém vzorku ($n = 2\,549$) nanejvýš na 130 respondentů na základě porovnání místa bydliště (obec, číslo popisné) a složení domácnosti (stejný počet jedinců určitého pohlaví a v určité kategorii věku). Jedná se o maximální možnou výši, neboť je možné, že na jednom čísle popisném bydlelo více různých domácností stejného složení podle věku a pohlaví. Z uvedených 130 respondentů jich na ubytovně bydlelo 17.

Na druhé straně jsou obyvatelé ubytoven nuceni platit poplatky, které se v nájemním bydlení neplatí, např. za vlastní spotřebiče na pokoji nebo za teplou vodu ve sprše [Walach, Kupka, Brendzová 2021; Kupka, Walach, Brendzová 2021]. Je možné, že respondenti tyto poplatky rovněž započítávali do nájmu. Obě výše uvedené varianty mohly ovlivnit výsledky v případě prediktoru podíl nájemného na příjmu domácnosti. Zároveň zde výsledky mohlo ovlivnit to, že na rozdíl od nájemních bytů nelze v objektech zkolaudovaných k poskytování ubytovacích služeb čerpat spolu s doplatkem na bydlení příspěvek na bydlení. Čerpání příspěvku může snižovat podíl nákladů na bydlení na příjmu domácnosti. U proměnné domácnost dospělého a dítěte se pak dospělost jedince počítala až od 20. roku věku. V naší analýze může být poměr šancí v případě podílu nájemného na příjmu domácnosti u obyvatel ubytoven, vzhledem k tomu, že služby bývají většinou již součástí poplatku za bydlení, nadhodnocen.

Závěr

Cílem studie bylo určit prediktory bydlení na ubytovně v rámci populace SVL a tím prohloubit porozumění specifickým potřebám, které mají různé skupiny uvnitř dané populace. Konkrétně jsme zjišťovali, zda na ubytovnách dochází ke koncentraci respondentů potýkajících se s vyšší mírou sociálního vyloučení. Analýza, používající mnohonásobný logistický regresní model s algoritmem zpětné krokové regrese, identifikovala proměnné, které šanci bydlet na ubytovně zvyšují. Většina byla v souladu s naším očekáváním, založeným na teoretických a empirických studiích v oblasti sociální exkluze. Ukázalo se, že na ubytovnách mají vyšší šanci bydlet respondenti s vyšším podílem nájemného na příjmu domácnosti, jednočlenné domácnosti, lidé, kteří se v posledních 12 měsících stěhovali, lidé s jiným než českým státním občanstvím, lidé na mateřské/rodičovské dovolené, nezaměstnaní a lidé, kteří se dopustili kriminálního jednání, aniž by za to byli odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Tyto proměnné poukazují na dimenze, v nichž lze obyvatele ubytoven považovat za vyloučenější než obyvatele jiného typu bydlení v SVL.

Výsledky analýzy odpovídají explorativnímu charakteru studie. Navazující výzkum by měl prezentované závěry ověřit a rozšířit o další relevantní proměnné, jako je např. zadluženost, vzdělanostní výsledky žáků a žákyň v různých typech bydlení nebo častější zkušenost s vyšší frekvencí stěhování za určité období. Jako žádoucí se rovněž jeví zahrnout další dimenze sociálního vyloučení; tato studie např. jako s prediktory nepracovala s technickými a hygienickými podmínkami v různých typech bydlení, kde respondenti v době dotazování žili, jejich tehdejší sociální kapitál či zdravotní stavem [srov. Růžička, Toušek 2014; MPSV 2019: 6n]. Zároveň by bylo vhodné rozšířit tento výzkum použitím longitudinálních dat, která by umožnila analyzovat kauzální inferenci, respektive identifikovat faktory, které vedou k bydlení na ubytovnách. Ve výzkumu bydlení v SVL by dále bylo vhodné zahrnout proměnnou příjmu dávek na bydlení.

Politické implikace této studie spočívají v nutnosti nastavit politiku sociálního začleňování tak, aby reflektovala specifické potřeby domácností bydlících na ubytovnách. Jako zásadní se zdá zmírnit vysoký podíl finančních prostředků vydávaných na bydlení na celkovém příjmu domácnosti. Nedostatek finančních prostředků na straně znevýhodněných domácností znemožňuje vytváření úspor, což omezuje nejen možnost přejít do nájemního bydlení, ale obecně přispívá k nestabilitě bydlení a častějšímu stěhování [srov. Matoušek, Lang, Galan 2020]. Jedním ze způsobů řešení tohoto problému je sociální bydlení, potažmo cílený přesun domácností z ubytoven do standardních forem bydlení [Ripka, Černá, Kubala 2018]. Vzhledem k většímu počtu lidí s cizím státním občanstvím je důležité rovněž věnovat pozornost podpoře sociálních služeb a sociální práce s touto cílovou skupinou. Podpořeno by rovněž mohlo být rozšiřování nabídky nájemních bytů fungujících v režimu sociálního bydlení. Jak ukázala Kocmanova a Klepalova [2016] analýza programů dostupného bydlení, právě nedostatek vhodných bytů patří mezi důvody, proč tyto programy zajistily přechod do nájemních bytů jen pětina uživatelů.

VÁCLAV WALACH je vědeckým pracovníkem katedry antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Vystudoval postgraduální obor politologie se zaměřením na bezpečnostní a strategická studia. Odborně se zajímá o témata kriminality, bezpečnosti, bydlení a sociální exkluzi. Je autorem několika kolektivních monografií a odborných studií.

PATRIK GALETA je odborným asistentem na katedře antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Postgraduální studium antropologie ukončil na Univerzitě Karlově v Praze. Ve svých odborných textech se zabývá využitím statistických a demografických metod v různých společenskovedních oborech.

ALICA BRENDZOVÁ je doktorandkou v Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a působí také jako výzkumná pracovníce v Agentuře pro sociální začleňování, kde se zabývá vytvořením repozitáře kvalitativních výzkumných dat. Odborně se věnuje tématům sociálního vyloučení a urbánní antropologie.

PETR KUPKA je odborným asistentem na katedře antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Vystudoval postgraduální obor politologie se zaměřením na bezpečnostní a strategická studia na Masarykově univerzitě v Brně. Odborně se zabývá městskou marginalitou a kontrolou kriminality.

Literatura

- Agresti, A. 2002. *Categorical Data Analysis*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, <https://doi.org/10.1002/0471249688>.
- Arthurson, A., J. Jacobs. 2004. „A Critique of the Concept of Social Exclusion and Its Utility for Australian Social Housing Policy.“ *Australian Journal of Social Issues* 39 (1): 25–40, <https://doi.org/10.1002/j.1839-4655.2004.tb01161.x>.
- Balchin, P., M. Rhoden. 2019. *Housing Policy. An Introduction*. 4th ed. New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780429270314>.
- Ben Haman, O., K. Hulse, K. Jacobs. 2021. „Social Inclusion and the Role of Housing.“ Pp. 1–20 in P. Liamputtong (ed.). *Handbook of Social Inclusion*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-48277-0_130-1.
- Berescu, C., M. Petrović, N. Teller 2013. „Housing Exclusion of the Roma: Living on the Edge.“ Pp. 98–113 in J. Hegedüs, M. Lux, N. Teller (eds.). *Social Housing in Transition Countries*. New York: Routledge.
- Bjelončiková, M., V. Gojová. 2016. „Nezamýšlené důsledky označení ‚sociálně vyloučená lokalita‘.“ *Sociální práce/Sociálna práca* 15 (3): 76–86.
- Bowen, E. A., C. G. Mitchell. 2016. „Housing as a Social Determinant of Health: Exploring the Relationship between Rent Burden and Risk Behaviors for Single Room Occupancy Building Residents.“ *Social Work in Public Health* 31 (5): 387–397, <https://doi.org/10.1080/19371918.2015.1137518>.
- Brandon, J., J. Silver (eds.). 2015. *Poor Housing. A Silent Crisis*. Winnipeg: Fernwood Publishing.
- Čada, K. (ed.). 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: Gabal Analysis & Consulting.
- Černá, E. 2019. *Z ulice do bytu: Sociální práce v procesu reintegrace do bydlení*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Černá, E., P. Kubala, Š. Ripka. 2019. „The Financial Instability of Housing First Families in the City of Brno – the Risk of the Recurrence of Homelessness.“ *Critical Housing Analysis* 6 (2): 24–32, <https://doi.org/10.13060/23362839.2019.6.2.489>.
- ČSÚ. 2017. *Domácnosti podle decilového rozdělení čistých peněžních příjmů na osobu* [online]. Český statistický úřad [cit. 25. 5. 2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/46388833/160021172a.pdf/ac145f69-4350-4745-833b-94fa14ca6124?version=1.0>.
- DeLuca, S., H. Wood, P. Rosenblatt. 2019. „Why Poor Families Move (and Where They Go): Reactive Mobility and Residential Decisions.“ *City & Community* 18 (2): 556–593, <https://doi.org/10.1111/cico.12386>.
- Dutka, J., K. Glumbíková, K. Čada. 2018. *Zdraví obyvatel postrádajících standardní bydlení*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Dvořáková, T. 2012. *Analýza fungování existujících „sociálních ubytoven“ a návrhy řešení bytových potřeb nízkopříjmových skupin obyvatel s využitím těchto zařízení jako součásti systému sociálního bydlení: Lokalita Jirkov*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Dvořáková, T. 2015. *Situační analýza města Slaný ve Středočeském kraji*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Dwyer, R. E., D. Sanchez. 2016. „Population Distribution and Poverty.“ Pp. 485–504 in M. J. White (ed.). *International Handbook of Migration and Population Distribution*. Dordrecht: Springer, https://doi.org/10.1007/978-94-017-7282-2_22.
- FEANTSA. 2020. *European Federation of National Organisations Working with the Homeless (FEANTSA) v. Czech Republic Complaint No. 191/2020*. Brussels: European Federation of National Organisations working with the Homeless.
- FEANTSA. [n.d.]. *ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR* [online]. Feantsa [cit. 19. 11. 2021]. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_

- upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/evropska-typologie-bezdomovstvi-a-vyloucení-z-bydlení-v-prostředí-cr.pdf.
- Foldynová, I. et al. 2015. *Podkladová analýza ke koncepci bydlení statutárního města Ostravy*. Ostrava: Proces.
- Foldynová, I., J. Juráš et al. 2016. *Výzkum vnitrostátní migrace sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených obyvatel ČR*. Ostrava: Proces.
- Grant, J. L., U. Lee, J. Derksen, H. Ramos. 2019. „Neighbourhood Change and the Fate of Rooming Houses.“ *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 110 (1): 54–69, <https://doi.org/10.1111/tesg.12338>.
- Horgan. M. 2018. „Territorial Stigmatization and Territorial Destigmatization: A Cultural Sociology of Symbolic Strategy in the Gentrification of Parkdale (Toronto).“ *International Journal of Urban and Regional Research* 42 (3): 500–516, <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12645>.
- Horgan. M. 2020. „Housing Stigmatization: A General Theory.“ *Social Inclusion* 8 (1): 8–19, <https://doi.org/10.17645/si.v8i1.2345>.
- Hruška, L., I. Foldynová, A. Hrušková, H. Doleželová, R. Fujak, P. Proske, I. Dříáková, M. Baranová, R. Štecher et al. 2013. *Analýza a řešení problematiky ubytoven na území SMO v krátkodobém a dlouhodobém horizontu*. Ostrava: Proces.
- Hulse, K., K. Jacobs, K. Arthurson, A. Spinney. 2011. *At Home and in Place? The Role of Housing in Social Inclusion*. Melbourne: Australian Housing and Urban Research Institute.
- Hurrle, J., L. Sýkora, L. Trlifajová, P. Kučera. 2016. „Socially Excluded Localities Revisited.“ *Geografie* 121 (4): 544–565, <https://doi.org/10.37040/geografie2016121040544>.
- Jednáková, H., J. Pischová. 2013. *Zpráva o ubytovnách na Ostravsku aneb Jsou ubytovny opravdu vhodným řešením pro bydlení rodin s dětmi a lidí bez domova?* Ostrava: Občanské sdružení Vzájemné soužití.
- Klusáček, J. (ed.). 2019. *Zpráva o vyloučení z bydlení za rok 2018*. Praha: Platforma pro sociální bydlení, Lumos.
- Klusáček, J., V. Lesák, Š. Ripka, I. Siglová. 2021a. *Sociální bydlení v České republice. Zpráva pro Zastoupení Evropské komise v ČR*. Praha: Iniciativa Za bydlení, Platforma pro sociální bydlení.
- Klusáček, J., M. Greineder, V. Lesák, I. Kowaliková. 2021b. *Bydlení jako problém. Zpráva o vyloučení z bydlení 2021*. Praha: Iniciativa Za bydlení, Platforma pro sociální bydlení.
- Kocman, D., J. Klepal. 2016. *Bydlení a sociální začleňování: kvalitativní analýza trajektorií uživatelů prostupného bydlení*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Kocman, D., V. Lesák, B. Bírová, J. Snopek, Š. Ripka, M. Hon, D. Valouch, J. Čihák, T. Stöckelová. 2019. *Systémové řešení bytové nouze rodin a jednotlivců na úrovni obcí*. Praha: Platforma pro sociální bydlení.
- Konečná, M., J. Konečný. 2018. *Kontext a mechanismy drogové závislosti u dětí a mladistvých v prostředí sociálního vyloučení*. Brno: Statutární město Brno.
- Krausová, A., M. Ottová, R. Palatý. 2016. „Potřeby v oblasti bydlení u rodin s dětmi žijících na ubytovnách v Ostravě.“ *Sociální práce/Sociálna práca* 16 (3): 39–56.
- Kupka, P., V. Walach, A. Brendzová. 2021. „The Poverty Business: Landlords, Illicit Practices and Reproduction of Disadvantaged Neighbourhoods in Czechia.“ *Trends in Organized Crime* 24 (2): 227–245, <https://doi.org/10.1007/s12117-020-09402-x>.
- Kupka, P., V. Walach, A. Brendzová, O. Plachý, L. Lupták, L. Toušek, K. Tvrdá, K. Vanková, T. Dvořáková. 2019. „Obchod s chudobou: kvalitativní obsahová analýza českých médií v letech 2006–2017.“ *Acta FF ZČU* 11 (1): 19–42, <https://doi.org/10.24132/actaff.2019.11.1.2>.

- Lang, P., R. Matoušek. 2020. *Metodika pro posouzení míry a rozsahu sociálního vyloučení v území*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Odbor pro sociální začleňování.
- Lupták Burzová, P. 2019. „‘Standard Workers are from Here, Normal People’: Ethnoracial Closure and Industrial Organisation of Cheap Labour in the Czech Republic.“ *Anthropological Notebooks* 25 (1): 149–162.
- Lux, M., N. Teller, P. Sunega. 2018. „Poor and Vulnerable Households in Private Renting.“ Pp. 121–146 in J. Hegedüs, M. Lux, J. Horvát (eds.). *Private Rental Housing in Transition Countries*. London: Palgrave, London, https://doi.org/10.1057/978-1-137-50710-5_5.
- Lux, M., P. Sunega. 2017. „Social Housing in the Czech Republic: The Change of a Trend?“ *Critical Housing Analysis* 4 (1): 81–89, <https://doi.org/10.13060/23362839.2017.4.1.327>.
- Mareš, P., T. Sirovátka. 2008. „Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44 (2): 271–294, <https://doi.org/10.13060/00380288.2008.44.2.03>.
- Matoušek, R., P. Lang, S. Galan. 2020. *Úspěšnost dávek mimořádné okamžité pomoci na úhradu jistoty (kauce)*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Mifflin, E., R. Wilton. 2005. „No Place Like Home: Rooming Houses in Contemporary Urban Context.“ *Environment and Planning A: Economy and Space* 37 (3): 403–421, <https://doi.org/10.1068/a36119>.
- Mikulec, M., Š. Ripka, J. Snopek. 2017. „Bezdomovectví a vyloučení z bydlení v České republice.“ Pp. 113–148 in E. Lindovská (ed.). *Způsoby řešení bezdomovectví a vyloučení z bydlení: Analýza a komparace situací ve Francii, Velké Británii a v České republice*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Millar, J. 2007. „Social Exclusion and Social Policy Research. Defining Exclusion.“ Pp. 1–16 in D. Abrams, J. Christian, D. Gordon (eds.). *Multidisciplinary Handbook of Social Exclusion Research*. West Sussex: John Wiley and Sons, <https://doi.org/10.1002/9780470773178.ch1>.
- MMR (Ministerstvo pro místní rozvoj). 2018. *Vybrané údaje o bydlení 2017 (červen 2018)*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.
- MPSV (Ministerstvo práce a sociálních věcí). 2015a. *Sborník z Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- MPSV. 2015b. *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- MPSV. 2019. *Nevyhovující bydlení a možnosti jeho řešení. Odpovědi na časté otázky obcí*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- MPSV. 2020. *Strategie sociálního začleňování 2021–2030*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- MPSV. [n.d.]. *Příspěvek na bydlení* [online]. MPSV [cit. 12. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/prispevek-na-bydleni>.
- Münch, S. 2012. „Social Exclusion and Housing.“ Pp. 377–380 in S. J. Smith (ed.). *International Encyclopedia of Housing and Home*. Amsterdam: Elsevier, <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-047163-1.00085-0>.
- Opletalová, M., M. Mikulášková, R. Matoušek, D. Beňák. 2019. *Náklady veřejných rozpočtů vyvolané bezdomovectvím a bytovou nouzí*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Ort, J., F. Pospíšil, Š. Ripka. 2016. *Bezpečnost a sekuritizace Romů v České republice. Zpráva z kvalitativního šetření*. Praha: Otevřená společnost.
- Pelikánová, A., M. Šmoldas. 2013. *Zmapování kapacit bydlení využívaného k ubytování sociálně znevýhodněných v obci Větrný s důrazem na soukromé ubytovny*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Pierson, J. H. 2016. *Tackling Poverty and Social Exclusion*. 3rd ed. Abingdon: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315813967>.

- Potůček, M., L. Prudký, R. Svoboda, M. Šmídová (eds.). 2021. *Návrat lidí bez domova do bydlení. Konsensuální konference*. Praha: Centrum pro sociální a ekonomické strategie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.
- Prokop, D. 2019. „Záleží na bydlení? Vztah nekvalitního bydlení a školních problémů dětí v chudých českých domácnostech.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 55 (4): 445–472, <https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.4.473>.
- Radostný, L., M. Růžicka. 2006. „Masokombinát Kladno: výzkumná zpráva.“ Pp. 242–287 in T. Hirt, M. Jakoubek (eds.). *„Romové“ v osídlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Rákoczyová, M., T. Sirovátka, I. Šimíková. 2019. *Vyhodnocení soustavy indikátorů Strategie sociálního začleňování České republiky pro roky 2014–2020*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Ripka, Š. 2012. *Analýza fungování existujících „sociálních ubytoven“ a návrhy řešení bytových potřeb nízkopříjmových skupin obyvatel s využitím těchto zařízení jako součásti systému sociálního bydlení: Lokalita Bílina*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Ripka, Š., E. Černá, P. Kubala. 2018. *Závěrečná evaluační zpráva. Dopady zabydlení po 12 měsících od nastěhování. „Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)“*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Růžicka, M., L. Lupták. 2013. „Těžební limity prolomeny: Extrakce ekonomického a politického kapitálu z romského ghetta.“ Pp. 192–207 in L. Lupták (ed.). *Neoliberalismus a marginalita: studie z českého reálkapitalismu*. Brno: Doplněk.
- Růžicka, M., L. Toušek. 2014. „Sociální exkluze: její prostorové formy a měnící se podoby.“ Pp. 117–141 in J. Šubrt a kol. (eds.). *Soudobá sociologie VI (Oblasti a specializace)*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Somerville, P. 1998. „Explanations of Social Exclusion: Where Does Housing Fit in?“ *Housing Studies* 13 (6): 761–780, <https://doi.org/10.1080/02673039883056>.
- SRO Families United Collaborative. 2015. *Living in the Margins: An Analysis and Census of San Francisco Families Living in SROs*. San Francisco: SRO Families United Collaborative.
- Sullivan, B. J., J. Burke. 2013. „Single-room Occupancy Housing in New York City: The Origins and Dimensions of a Crisis.“ *City University of New York Review* 17 (1): 113–143, <https://doi.org/10.31641/clr170104>.
- Szénássy, E., K. Kňapová, T. Dvořáková. 2017. *Jak zůstat člověkem v síti dluhů. Kvalitativní výzkum*. Praha: Ekumenická akademie.
- Šabatová, A., T. Sirovátka, I. Hradecký, M. Hollý, D. Nedělníková. 2019. „Vyjádření poroty konsensuální konference.“ Pp. 182–191 in M. Potůček, L. Prudký, R. Svoboda, M. Šmídová (eds.). *Návrat lidí bez domova do bydlení. Konsensuální konference*. Praha: Centrum pro sociální a ekonomické strategie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.
- Šimíková, I., R. Trbola, J. Milota, M. Frišaufová, J. Vyhlídal. 2016. *Riziko ztráty bydlení a jeho prevence. Rozbor problému a vyhodnocení nástrojů*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Šolková, B. 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit a ubytoven na území města Liberce*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- Toušek, L., V. Walach, P. Kupka, O. Plachý, K. Tvrďá, L. Lupták, A. Brendzová. 2018a. „Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů.“ *Demografie* 60 (1): 21–35.
- Toušek, L., V. Walach, P. Kupka, K. Tvrďá, A. Brendzová, L. Lupták, T. Dvořáková, O. Plachý, K. Vanková. 2018b. *Labyrintem zločinu a chudoby: Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: Doplněk.
- Trlifajová, L., J. Hurrle. 2018. „Stěhování chudých a vznik sociálně vyloučených enkláv

- na venkově z perspektivy místní samosprávy.“ Pp. 204–221 in J. Bernard (ed.). *Nic se tady neděje. Životní podmínky na periferním venkově*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- ÚÚR (Ústav územního rozvoje). 2012. *Sociální ubytovny jako dlouhodobé bydlení pro sociálně slabé. Závěrečná zpráva*. Brno: Ústav územního rozvoje ČR.
- Vašát, P. 2021. *Na jedné lodi. Globalizace a bezdomovectví v českém městě*. Praha: Academia, Sociologický ústav AV ČR.
- Večerník, J., M. Myslíková. 2015. *Chudoba v České republice: Kritický pohled na evropské ukazatele*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Walach, V. 2015. „Advanced Marginality or Ghettoization? An Analysis of a Czech Socially Excluded Neighbourhood in Terms of Inhabitants' Representations.“ Pp. 141–188 in K. Nedbálková, K. Sidiropulu Janků (eds.). *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workers*. Brno: Centre for the study of Democracy and culture.
- Walach, V., P. Kupka. 2016. „Prostorové vyloučení po česku? Od sociálně vyloučených lokalit dál.“ *ERA* 21 16 (4): 73–75.
- Walach, V., P. Kupka, A. Brendzová. 2021. „‘The Landlord Treads on Them, so Everything's fine': Exploitation and Forced Mobility in Substandard Private Rental Housing in Czechia.“ *Czech and Slovak Social Work* 21 (4): 132–148.
- Walach, V., P. Kupka, L. Lupták, K. Tvrdá, L. Toušek, A. Brendzová, O. Plachý, K. Vanková. 2019. „Dobývání kriminality: Reflexe viktimizačního šetření v českých sociálně vyloučených lokalitách.“ *Studia Ethnologica Pragensia* 5 (1): 45–60.
- Wang, R., R. Walter, A. Arafat, J. Song. 2019. „Understanding the Role of Life Events on Residential Mobility for Low-income, Subsidised Households.“ *Urban Studies* 56 (8): 1516–1532, <https://doi.org/10.1177/0042098018771795>.